Мәнҳ Һүсејн феномени

Чәми 56 ил јашады, дәгиг десәк, 56 јашынын тамам олмасына 13 күн галырды. Мартын 9-да Јазычылар Иттифагындакы ичласда... "Етираслар гызышмышды. Һәр шејдә әсәбилик, һәр дәгигәдә көркинлик варды. Ичәри боғанаг иди. Нәфәс алмаг олмурду. Онун рәнки гаралмышды.

...Биринчи мәсәлә гуртарды. Ичлас сакитләшди... Мәнҳ Һүсејн дә сакитләшиб креслода отурду. Орталыға сүкут чөкдү. Елә бил бир әз бундан габаг чошан етиразларын үстүнә су төкдүләр.

Бирдән Күбра ханымын гышгырты-сына ешитдик.

- Мәнҳ!!!

Дөнүб бахдыг. Мәнҳ Һүсејн агзы-үстә јаја масасынын үстүнә чөкмүшдү. Онун рәнки гапгара гаралмышды.

❖ Кимләр кечди бу дүнјадан...

Һадисанын шаһидлариндан бири - Исмајыл Шыхлы көзүлә көрдүкләрини belә тасвир едир.

XX әср Азәрбајчан әдәбијјатында Мәнҳ Һүсејнин јери шүксиздир. Өнчә мән онун өлүмүндән сөз ачдым. Бунун үчүн дә символлардыр. Бүтүн өмрү боју әдәбијјат үгрунда мübаризә апаран, әдәби мүнитдә сәрт вә чидди бир адам кими танынан, һеч бир заман мөвгејини дәјишмәјән Мәнҳ Һүсејн мübаризә башында һәлак олду. Бәли, буна "елдү" јох, "һәлак олду" дејәрләр.

Мәнҳ Һүсејн үчүн әдәбијјат, бадиј сөз сәнәти дејүш иди, мübаризә иди вә мәним фикримчә, XX әср Азәрбајчан әдәбијјаты тарихиндә дә Мәнҳ Һүсејн belә бир мübаризә јазычы вә тәнгидчи кими јашајачаг.

Сәнәткар үчүн ән бөјүк не'мәт мә'нәви азадлыгдыр. Лакин һәјатда, јашадығы чәмијјәтдә һеч бир мә'нәви гадаға илә үзләшмәјән, нечә дејирләр, сәнәткефи көк, дамағы чаг јашајан сәнәткарлар вар ки, чәсарәт әдлы милли мә'нәви сәрвәтдән мәһрумдурлар. Онлар милли мә'нәвијјатымызын агрылы проблемләринә тохунмагдан чәкинир, әдәбијјатымызын көрчәкликдән, реаллыгдан узаглашмасына әли һаҗ кими бахырлар. Belә сәнәткарлар һардасса күзәштә дә кедир, халғын көзү онлара дикиләндә сусурлар. Мәнҳ Һүсејнә исә сусмаг јад иди.

Халг јазычысы Елчин Мәнҳ Һүсејн һеч belә хатирәләјир: "Мәнҳ Һүсејн мәнә мүнүр тирәримдә ән парлаг бир шәхсијјәт вә инсан кими јашајыр. Хатирләјирам ки, атам мәни көтүрүб тез-тез онлара кедәрди, ја да о, евимизин ән әзиз гонағы оларды. Икиликдә оланда онлар Сталин һагғында данышардылар, она "Бығы бәј" дејәрдиләр. Дәһшәтә көләрдим ки, "Сталин баба" һагғында ахы belә шејләр данышмаг олмаз, күнаһдыр.

Арамыздакы бөјүк јаш фәргинә бахмајараг, мүнасибәтләримиз чох самими иди. Јадымдадыр ки, "Сурхај дајы" адлы бир һекајә јазмышдум. О һекајә гәзетләрин биринә чап едунмушду вә о да јадымдадыр ки, М.Һүсејнлә бу һекајә һагғында хејли сөһбәт еләдик.

М.Һүсејнин 1958-чи илдә чап едилмиш "Әдәбијјат вә сәнәт мәсәләләри" китабы мәнә чох бөјүк тә'сир ојатды. Бу китаб индинин өзүндә дә әдәби тәнгидин ән чәсарәтли бир нүмунәси оларsaг галыр. Она көрә јох ки, бу китабда чох дәрин, чох гијмәтли фикирләр вар, она көрә ки, бу китаб јазылдығы дөврүн әдәби сәлаһәсиндә ејни вә бу сәлаһәдә о дөврүн (30-50-чи илләрин) әдәби мәнзәрәси долғунлуғу илә әкс олунмушду".

Јазычынын јарадычылығында Азәрбајчан халғынын чохәсрлик тарихинин бир чох сәһифәләри, онун мübаризәси, һејаты, мәишәти, психоложијасы әкс олунуб. "Дашғын", "Тәрлан", "Комиссар", "Кин", "Абшерон", "Гара дашлар", "Әралты чајлар дөнүзә ахыр", "Низами", "Чаваншир", "Алов" вә с. әсәрләр нечә-нечә охучу нәслинин јаддашында јашајыр.

М.Һүсејндән сөз ачан бүтүн тәнгидчиләр вә һәмчинин ону танијанлар һејрәтләнирләр ки, онун әдәби-тәнгиди вә публисист јазылары гибтәдиләчәк дәрәчәдә чөхдур. Доғрудунму, М.Һүсејн һагғында сөз ачдығы бүтүн әсәрләри оју)ојду? Ахы, һәм классик әдәбијјаты, һәм дә мүасир әдәбијјаты изләмәк нә гәдәр ахыр тәләб едирди. М.Һүсејнин ајры-ајры тамашалар бадәрәдә мүхтәлиф илләрдә гәләмә алдығы ресензијаларыны, радио вә телевизијадакы чыхышларыны, онларча публисист јазысыны, нәнәсиз јазыларыны... бүтүн бу каркын ишләри көрә-көә бир сыра мәс'ул вәзифәләрдә чалышмасы да бура әлавә етсәк, доғрудан да, һејрәтләнмәјә дәјәр.

...Мәнҳ Һүсејнин вахтсыз вәфатындан 34 ил кечир. 9 март 1965-чи ил. Амма онун доғум күнү да март ајына дүшүр вә бу март ајында (30-50-чи илләрин) әдәби мәнзәрәси долғунлуғу илә әкс олунмушду".

Вагиф ЈУСИФЛИ.

❖ Јазычы вә заман

"Ушаг јазычысы ашпазы, мүәллим хөрәкпајлајаны хатырладыр"

"Көјәрчин" журналынын редактору Рафиг Јусифоғлу ушаг әдәбијјаты барәдә мөвчуд вәзијјәтдән сөһбәт ачыр

Шаир Рафиг Јусифоғлу гәләмини даһа чох ушаг әдәбијјаты саһәсиндә сынајыр. Онун индијәдәк 4 китабы чап олунуб. "Гәм карваны" вә "Һәсрәт көчү" китабларында шаирин көнчүк илләриндән бәри гәләмә алдығы лирик ше'рләр топланмышдыр. Ушаглара һәср етдији инчә рүбүү ше'рләри исә "Ширин јағыш" китабына дахил едилмишдир. Өтән ил "Елм" нәшријјатында чап олунан "Азәрбајчан әдәбијјаты тарихинә јени бахышлар" монографијасы исә XX әср Азәрбајчан поемасынын сәнәткарлыг хүсусијјәтләриндән бәһс едир. Ушаг ше'рләриндән ибарәт он чап вәрәги һәчминдә нәзәрә тутулмуш јени китабы исә 1994-чү илдән ишыг үзүнә һәсрәт галыб.

- Әкәр гәләм саһибләри өмүр боју ушаг әдәбијјатына машғул олмаг арзуму да кәлмиди. Мән да чохларынын дүшүнчәји кими, ушаг ше'рләри јазмағы асан бир иш һесаб едирдим. Сән дејә, хырда бир предметдән дә бөјүк әсәр јаратмаг мүмкүн имиш. - дејә Рафиг мүәллим әдәбијјатын бу саһәсинә кәлишини хатырлајыр. - Һәлә әли мәктәбдә охујәркән јазыларымы тез-тез Зәнгә Хәлилә көстәрирдим. Бир күн о мәнә дејди ки, сәнин јазыларында мәраглы бир ушаг овғаты вар. Бәлкә бу истигамәтдә гәләмини сынајасан. Елә бил јухудан ајылдым. "Пионер" журналында дөрт етдијим "Гағајылар" вә "Гузу" ше'рләри охуларын бөјүк мәрагына сәбәб олду. Сонра исә китаблардан бәһс едән сислила ше'рләрими Зејнал Чавадзадәнин гајғысы сајәсиндә нәшр етдирдим. Бу, мәнимчә көзәлликдә һадисә иди. Чүнки о вахты мән јашда сислила јазыларда чыхыш едән шаирләри чох аз-аз рast көрмәк оларды.

Бундан сонра "Көјәрчин" журналына әмәкдашлыг етмиә башладым. 1985-чи илдә һәмин журнала шө'бә мүдири, бир нечә илдән сонра исә мәс'ул катиб кими фәалијјәтә башладым. Мартын шаир Тофиг Мәһмудов вәфатындан сонра исә редаксијанын гәрары илә "Көјәрчин" журналына баш редактор тә'јин едилдим. О вахтдан јарадычылығымы ушаг дүнјасынын ше'р дили илә тәрәннүмүнә јөнәлтмишәм. Һәм дә Сумгајыт Педагоги Семинаријасында ушаг әдәбијјатындан мүһазирәләр оху)урам.

- Педагогларын фикринчә, ушаг әламинә нүфуз едәмәк о гәдәр дә асан мәсәлә јејил. Сиз бир мүтәхәссис кими буна нә дәрәчәдә наил олмусунуз?

- Адәтән ушаглар лап көрпә јашларындан һәр шејә мараглана-ғыр вә гәрибә суаллар вериләр. Бах әсас мәсәлә да бурадан баш-лајыр. Көрәк ушағын марагландығы һәр шејә онун баша дүшмәји формада чатдырмағы бачарасан. Јохса ону ијәндирә биләрсән вә сөнә һеч вахт инанмаз. Ушаг һәмишә һәгигәти ахтарыр, бөјүкләр исә ону дәмәкдән чәкинирләр.

Мәнә елә кәлир ки, ушаг тә'сәввүф бөјүкләринкинә нисбәтән даһа чох поетикдир. О, бәдии һәгигәти өзүнүнкүләшдирә биләр. Мәсәлән, күлүн, ағачын, гушун ағламасына инаныр. Һәнәләрин сөјләдији әфсанәви нағыллары көрчәкләр кими гәбул едир. Јени заманда һамышә әдәбијјат зәфәр чалачағына әмин олур. Мәнә бунда көрә бүтүн классикләр ушаглар үчүн јазыларкән өсәрләрин чохуну нијбин сонлуғла тамамлајырлар. Нағылларда да belә дир. Она билсин ки, сағдыһын хүсусијјәтләр сәдәләбләнә)үн дә тә'сири вар. Ачығ бу, әдәтән ушағын дүнјаны өјрәнмәјә шәкилдә дәрс етмәк нәдән кими өзүнү көстәрир.

Серкеј Михалков дејир ки, ушаг үчүн јазмасы бачармајан ушаг шаири ола билмәз. Мән бу фикри һәмишә јәдимдә сахлајырам вә јери кәлдикчә она әмәл едирәм. Доғрудан да ушаглар мәни чох севирләр. Belә дә бу, узун мүддәт мүәллим ишләмәјимә олаг-дардыг. Анчаг ше'рләримдә онлары нә дәрәчәдә тәнг етдијими дејә билмәрәм. Чүнки ушаг јазычысы ашпазы хатырладыр, мүәллими исә хөрәкпајлајан. Ән көзәл әсәри belә пис мүәллим пинти хөрәкпајлајан кими көзәл сала биләр. Јахыд ортабәс әсәри ушаға көзәл һиссләр ашылајан шәкилдә таблиг едә биләр. Мәшһур јазычы Бернард Шоу әсәрләрини дәрсләрә дахил едилмәсинә разы олмајыб. Сәбәбини соруш-ан, ушаг јазмаг мәни севмәјәчәклә, чүнки мән шакирд оланда Шекспири севмирдим.

- Сизин јарадычылығынызда тәкчә ушаг әдәбијјаты нүмунәләри илә мәһдудлашмыр. Гәләминизи башга мәзмунларда да сынамысынызмы. Һәмин мәзмунлардан ушаг ше'рини нечә фәргләндирирсиниз?

- Мәнә елә кәлир ки, әдәбијјат әдәбијјатдыр. Ушаг әдәбијјаты, бөјүк әдәбијјаты шәрти бөлкүдүр. Ән көзәл хөрәји ушаг да јејир, бөјүк да. Әсәр дә бүнүн кими. Јахшы ушаг әдәбијјаты нүмунәси һәм да бөјүкләр үчүндүр. Анчаг ушаг шаиринин бир хүсусијјәти һөкмән олмалыдыр - педагожи истә'дад!

- Рафиг мүәллим, Азәрбајчан ушаг әдәбијјатынын бу күн үзләшдији әсас проблем һансыдыр?

- Үрәк арасы илә гејд етмәк лазымдыр ки, әдәбијјатын бу саһәсијә мәшғул олмаг истәјән јохдур. Сон илләр редаксијамыза бир нәфәр дә олсун көнч јазар мүраҹиәт етмәјиб. Бир нечә ил әввәл бу мөвзуда семинарлар, һәтта конфранслар кечирилир, танынмыш гәләм саһибләри өз фикир вә мүлаһизәләрини бөлүшүрдүләр. Биз дә бу тәдбирләрдә иштирак едир, көрүб көтүрүрдүк. Инди belә шејләр тамамилә унудулуб, демәк олар ки, јох дәрәчәсиндәдир.

Мәни нарahат едән көнүлләрдән бири дә budур ки, әдәбијјат бу саһәсинин мә'јары итиб. Бабадан, вәтәндән, нәнәдән јазмағы ушаг әдәбијјаты һесаб едәнләр әсәрин сөнәткарлыг хүсусијјәтләрини фикирә вермирләр. Сон илләр телевизијада көстәрилән бајрам тәдбирләриндә, јешынчаларда ушаглардан дилиндән јахшы ше'р чох аз ешидә-рәм, демәк олар ки, ешитмирәм. Јахшы әсәрләр исә шохсы архивләрдә јатыб галыр, чап едилмәсә имкан харичиндәдир.

Иттифаг дағылдан сонра Серкеј Михалков мәнә көндәрдији мәктубда ушаг әдәбијјатыны хилас етмәк үчүн өл-ајаг вермәјимизи, ону хилас етмәји хаһиш едирди. Бу, чох дәһшәтли ирәли сүрүнүшдү. Бир тәклиф иди. Анчаг мән дејәрдим ки, МДБ өлкәләри өчәрисиндә ушаг әдәбијјатыны мәһв олмагдан хилас едән илк республикалардан бири Азәрбајчан олду. Бу күн да әдәбијјатын бу саһәсинә аид кифајәт гәдәр тутарлы әсәрләримиз вар. Анчаг әсас проблем ону охујанларына чатдырмағдыр. Бу проблеми һеч вә ујмуг вәзијјәтиндә дә һәлл едә биләмирик.

Көтүрәк редактору олдуғум "Көјәрчин" журналыны. Вахтилә 90 мин тиражла јајымланан бу журналын индики мин, 2 мин нүсхәсини сатдыра биләмирик. Доғрудур, дөвләт журналын нәшриндә өз үзәриндә көтүрүб. Анчаг бүнүнла бәр-бәр шеј битмир. Пистона, сагтаза пул верән валидләрдән нәдәнсә "Көјәрчин" журналынын ушагларын тәрбијәсинә мүсбәт тә'сир көстәрдијини јаддан чыхарырлар. Инди ушаглар да тамам дәјишиб. Әввәллər ше'р әзбәр,ләмәк, нағыл өјрәнмәк һагда дүшүнәнләр индиләр пул бәрәдә, хариҹи филмләрдә олдуғу кими нәјисә партламаг, кимсә дәјмәк барәдә фикирләширләр.

Әдәбијјатын әсас вәзифәси чәмијјәти тәрбијә етмәкдир. Она көрә дә бир елә әсәрләр јазмалыјыг ки, онлары екран јашында "ужас" филмләрдән, мүхтәлиф өјләнчәли оју)ундан ајыра биләсән. Елә ше'рләр, елә һекајәләр јазмалыјыг ки, ушаглар пулуну сагтаза, пистона јох, һәмин китаба, журнала версин.

"XX әср Ширван шаирләри" китабынын топлајычысы вә тәртибчиләри Сејфәддин Гәнијевә вә Сәмәд Сәфәрова

АЧЫГ МӘКТУБ

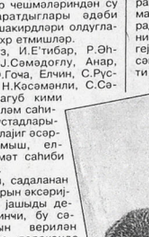

Чох һөрмәтли Сејфәддин Гәнијев вә Сәмәд Сәфәров, сизләрә ачыг мәктәб васитәсилә мүраҹиәт етмәјимин сәбәбләри барәдә бәһс ачмаздан әввәл Ширван фолклор мүнитинин, ашыг сәнәтинин бүтөвлүкдә Ширваншы тарихи, әдәби-елми мәнзәрәсинин арашдырылмасы, тәблиғи саһәсиндә дәјәрли хидмәтләр көстәрдијинизи хүсуси гејд етмәк истәјирәм, belә бир мигјаслы иш һәсилә көтүрмәјин фајдалы бир ташәббүс олдуғуну дәјәринчә гијмәтләндирирәм.

Ачыг е'тираф едим ки, сизин (хүсусән С.Гәнијевин) китабларынызда фолклорла, ашыг сәнәти илә бағлы тәдгигләр бә'зи мübаһисә доғурачаг мөгамлара бахмајараг, үмумән разылыг доғурур, әннијимизә, бу саһәдә гаршыға гојулан мәсәләдә даһа чох наил олунур. Анчаг тәәссүф ки, сизин топлајычы вә тәртибчиләри олдуғунуз "XX әср Ширван шаирләри" (Бакы, "Озан" нәшријјаты, 1997) китабы һагғында belә тәгдиредичи фикир сөјләмәк олмур. Чүнки һәмин китабда тәртибчиләрин формал бахымдан ајры-ајры шаирләрин әсәрләрини бир топлуда вә мәкдан башга бир шеј дејил вә тәбии ки, belә бир принсип һеч вахт мөгбул сајыла билмәз, әлми принсипт һесаб олуна биләмәз. Фикримизчә, әдәби инкишафын, мүнитин објектив әдәби-бәдии мәнзәрәси барәдә өјанı тәсәввүр јарада биләчәк нүмунәләрин вагид идеја истигамәтиндә верилмәмәси нәшр етдирдијиниз китабын әсас нөгсанларындандыр.

Сиз китабын ја габығында үч сәнәткарын, хүсусән Ширван Р.Рәзанын, јазычы-алим Ә.Чәфәрзадә нин вә сәнә етмирикә, И.Е'тибарын портретини да верирсиниз. Китабы илинә алан охучуну бу чәһәт дә дүшүндүрүр. Р.Рәзанын портретини китабын ја габығынын көрүнүлү јериндә вермәјинизә сөз јох. Бәс Ә.Чәфәрзадәни бу ардычыллыгда вермәјиниз нәјә бағлыдыр? Бәлкә дидијмиз кими, Өзизә ханым, һәр шеј дән әввәл, јазычылыг, әдәбијјатшунас алимдир. Мүәллијин дилиндә "Ширван шаирләри" дејә бу ардыҹ, Ә.Чәфәрзадәнин јарадычылығындан китабын ичәрисиндә һеч бир әдәби нүмунә јохдур. Үчүнчү портрети китабын ја габығына чыхармағынызы барәдә һеч нә дејә билмәрик. Бирә ону хатырлатмаг истәјирик ки, ориҹинал бир јарадычылыг јолу кечмиш Ә.Көрүм, Ф.Гоча, Ф.Садыг кими шаирләр көрәк сизин хатириниздән чыхмајаҹаг. Сиз әв бир чохлары идиа едә биләрләр ки, бу елә бир чидди ирад дејил, һәр бир топлуда истәнилән шаирин, сәнәткарын портрети да, әсәри да ән сајгына чәкилә биләр. Анчаг һәсәлә бурасындадыр ки, үјғунсузлуг төкмә китабын ја габығындакыларла битсәјди, дорд јарыды. Бу үјғунсузлуг нәшрдәки бәдии нүмунәләрдә дә јаранмыш көрүнүр вериҹ.

Китаба "Өн сөз" јазан С.Гәнијевин мүлаһизәләринә мübаһисәли мөгамлар чохдур, бә'зи јери кәлмишкән, һәмин мүлаһизәләр нәдәнсә бәдиләрдә јазмыш һесаб едирик. С.Гәнијев јазыр: "Әсәрләри бир чох дүнја халгларынын дилиндә төрчүмә олунмуш әсәримизин јашылдары С.Рәһимов, С.Рүстәм, С.Бүрҹүн, Р.Рза, М.Мәдәт, Ә.Сарыјев, Ә.Әләкбәрзадә, М.Ибраһимов, М.Рәһим, Ә.Чәфәрзадә, Б.Вәһабзадә, Н.Хәзри, Габил, Ә.Күрчалы, М.Араз вә башгалары артыг әдәбијјатымызын јухдатар ҹәһәтдә. Нечә-нечә көнчләр 50-60-чы илләрдән сонра бу ҹәтдәлардан хејир-дуа алмыш, онларын ше'р чешмәләриндән су ичмиш, јараттдыглары әдәби мәктәбә бахырлары олдуғлары үчүн фохр етмишлар.

Ч.Новруз, И.Е'тибар, Р.Әһмәдзадә, Ј.Сәмәдоглу, Анар, М.Јагуб, Ф.Гоча, Елчин, С.Рустәмханлы, Н.Кәсәмәнли, С.Сәхавәт, З.Јагуб кими јүзләрлә гијмәтли саһибләри артыг ујдатларынын адына лајиг әсәрләр јаратмыш, елә обада һөрмәт саһиби олмушлар.

Бириҹи, садаланан сәнәткарларын әксәријәти әсрин јашыды дејилләр, икинҹи, бу сәнәткарларын верилән дағыныг вә пәраканда сијаһда 3-4 јазыларынын да ады чәкилир ки belә чыхыр ки, сә ујдатландан хејирҹ-дуа алмыш, онларын ше'р чешмәләриндән су ичмиш"ләр. Мübаһисәли мүлаһизәләрдә. Әдәби ичтимаијјәтә Ч.Рәһимовун, Ә.Әләкбәрзадәнин, Ә.Чәфәрзадәнин ше'р јазмасы (һәрәнҹ ки, М.Ибраһимов ара-сыра ше'рләрлә вахтилә дөврү мәтбуатда чыхыш етсә дә, һәмин ше'рләр әдәби шаир кими тәрҹ-дилә етмәјә һеч бир әсас вермир) мә'јум дејил.

Ситат көтүрдијимиз үчүнчү абзасда адлары чәкилән 50-60-чы илләрдә әдәбијјата көлән әдәби нәсил ичәрисиндә Ј.Сәмәдоглунун, Елчинин, Анарын (арабир ше'р јазмасына бахмајараг) јазыны олмазлы мә'јум һәгигәтдир. Үчүнчү, мүхтәлиф јарадычылыг фәрдијјәтинә малик олан бу сәнәткарын ориҹинал поетик әрси барәдә риторик бир пафосла бәһс ачмаг сон дәрәчә примитив көрүнүр. Сизин (С.Гәнијевин) елми-нәзәри мүһакимәләринизи әввәл едән "...ујдатлар устады", хүсусән "...ел-обада һөрмәт саһиби олмушлар" ифадәләри әдәбијјат тарихчиләринә, һеч јазыб-јаратмагла арасы олмајан әдәмлара да шамил едилә биләр. Бурада сизин тәдгигатчы оданыз, фәһминиз һисс олунмур. Тәдгигатчы фактдан, бәдии материалдан чыхыш едәрәк мүлаһизә јүрүтмәли, мүһакимәләрини әсаслы, дәлилли, објектив мә'јарлара истинадән әрсә сүрмәлидир.

Даһа сонра, "Өн сөз"дә јазылыр: "Топлајыҹымызы материаллар әсасында "XX әср Азәрбајчан шаирләри" адлы топлу тәртиб етмишик. Һәмин топлу 6 китабдан ибарәтдир: "XX әср Карабах шаирләри", "XX әср Кәнчә-Газах шаирләри", "XX әср Муған шаирләри", "XX әср Ширван шаирләри", "XX әср Губа-Дербәнд шаирләри", "XX әср Талыш шаирләри".

Саналдығынызы бу реконлар Азәрбајчанын там вә бүтөв әдәби-бәдии мәнзәрәсини өз етдирмир, нәдәнсә Тифлис, Ирәван вә Нахчыван (һәлә бә Чәнуби Азәрбајчаны демирик, әслиндә һәмин рекон да әдәби просеси бүтөв шәкилдә тәгдим етмәјә кениш материал верир) мүнитләринә јашајыб-јаратмыш вә Ирәван истисна олмагла һаг-һәсабда јашајыб-јарадан шаирләр сизин диггәтиниздән јајыныб. Бир чәһәти да гејд едәк ки, әдәбијјаты, хүсусән јазыны әдәби мүнитин чағдаш мәрһәләләрә мәхсус микромүнитләрә бөлмәк о гәдәр дә үгурлу тәшәббүс кими гијмәтләндирилә биләмәз. Сиз поетик вүс'әт вә өзүнәмәхсуслуғу илә јахшы мә'нада милли чөрчәвинин һүдудларына сығмајан шаирләри ја гала рекорнан мәнсубијјәтә әсасланараг тәгдим едирсиниз. Бә, әдәбијјат тарихчиләринин јазылы әдәбијјатла бағлы ән'әнәви бөлкү вә тәснифатларына да зиддир. Тутаг ки, сизин принсипләринизә нәзәрә алынарса, Р.Рәзадан Ширван шаири кими бәһс олунмалыдыр. Belә бир тәгдимат Р.Рәанын Азәрбајчан ше'ринә тутмуш олдуғу јер вә мөвгејә хәлел көтүрмүрмү? Әлбәттә, belә дејилмиз кими, Өзизә ханым, һәр шеидән әввәл, јазычылыг, әдәбијјатшунас алимдир. Мүәллијин дилиндә "Ширван шаирләри" дејә бу ардыҹ, Ә.Чәфәрзадәнин јарадычылығындан китабын ичәрисиндә һеч бир әдәби нүмунә јохдур. Үчүнчү портрети китабын ја габығына чыхармағынызы барәдә һеч нә дејә биләмәк. Бирә ону хатырлатмаг истәјирик ки, ориҹинал бир јарадычылыг јолу кечмиш Ә.Көрүм, Ф.Гоча, Ф.Садыг кими шаирләр көрәк сизин хатириниздән чыхмајаҹаг. Сиз әв бир чохлары идиа едә биләрләр ки, бу елә бир чидди ирад дејил, һәр бир топлуда истәнилән шаирин, сәнәткарын портрети да, әсәри да ән сајгына чәкилә биләр. Анчаг һәсәлә бурасындадыр ки, үјғунсузлуг төкмә китабын ја габығындакылара битсәјди, дорд јарыды. Бу үјғунсузлуг нәшрдәки бәдии нүмунәләрдә дә јаранмыш көрүнүр вериҹ.

Китаба "Өн сөз" јазан С.Гәнијевин мүлаһизәләринә мübаһисәли мөгамлар чохдур, бә'зи јери кәлмишкән, һәмин мүлаһизәләр нәдәнсә бәдиләрдә јазмыш һесаб едирик. С.Гәнијев јазыр: "Әсәрләри бир чох дүнја халгларынын дилинә төрчүмә олунмуш әсәримизин јашылдары С.Рәһимов, С.Рустәм, С.Бүрҹүн, Р.Рза, М.Мәдәт, Ә.Сарыјев, Ә.Әләкбәрзадә, М.Ибраһимов, М.Рәһим, Ә.Чәфәрзадә, М.Дилбази, Н.Хәзри, Габил, Ә.Күрчалы, М.Араз вә башгалары артыг әдәбијјатымызын јухдатар ҹәһәтдә. Нечә-нечә көнчләр 50-60-чы илләрдән сонра бу ҹәтдәлардан хејир-дуа алмыш, онларын ше'р чешмәләриндән су ичмиш, јараттдыглары әдәби мәктәбә бахырлары олдуғлары үчүн фохр етмишлар.

Ч.Новруз, И.Е'тибар, Р.Әһмәдзадә, Ј.Сәмәдоглу, Анар, М.Јагуб, Ф.Гоча, Елчин, С.Рустәмханлы, Н.Кәсәмәнли, С.Сәхавәт, З.Јагуб кими јүзләрлә гијмәтли саһибләри артыг ујдатларынын адына лајиг әсәрләр јаратмыш, елә обада һөрмәт саһиби олмушлар.

Бириҹи, садаланан сәнәткарларын әксәријәти әсрин јашыды дејилләр, икинҹи, бу сәнәткарларын верилән дағыныг вә пәраканда сијаһда 3-4 јазыларынын да ады чәкилир ки belә чыхыр ки, сә ујдатландан хејирҹ-дуа алмыш, онларын ше'р чешмәләриндән су ичмиш"ләр. Мübаһисәли мүлаһизәләрдә. Әдәби ичтимаијјәтә Ч.Рәһимовун, Ә.Әләкбәрзадәнин, Ә.Чәфәрзадәнин ше'р јазмасы (һәрәнҹ ки, М.Ибраһимов ара-сыра ше'рләрлә вахтилә дөврү мәтбуатда чыхыш етсә дә, һәмин ше'рләр әдәби шаир кими тәрҹ-дилә етмәјә һеч бир әсас вермир) мә'јум дејил.

Ситат көтүрдијимиз үчүнчү абзасда адлары чәкилән 50-60-чы илләрдә әдәбијјата көлән әдәби нәсил ичәрисиндә Ј.Сәмәдоглунун, Елчинин, Анарын (арабир ше'р јазмасына бахмајараг) јазыны олмазлы мә'јум һәгигәтдир. Үчүнчү, мүхтәлиф јарадычылыг фәрдијјәтинә малик олан бу сәнәткарын ориҹинал поетик әрси барәдә риторик бир пафосла бәһс ачмаг сон дәрәчә примитив көрүнүр. Сизин (С.Гәнијевин) елми-нәзәри мүһакимәләринизи әввәл едән "...ујдатлар устады", хүсусән "...ел-обада һөрмәт саһиби олмушлар" ифадәләри әдәбијјат тарихчиләринә, һеч јазыб-јаратмагла арасы олмајан әдәмлара да шамил едилә биләр. Бурада сизин тәдгигатчы оданыз, фәһминиз һисс олунмур. Тәдгигатчы фактдан, бәдии материалдан чыхыш едәрәк мүлаһизә јүрүтмәли, мүһакимәләрини әсаслы, дәлилли, објектив мә'јарлара истинадән әрсә сүрмәлидир.

Даһа сонра, "Өн сөз"дә јазылыр: "Топлајыҹымызы материаллар әсасында "XX әср Азәрбајчан шаирләри" адлы топлу тәртиб етмишик. Һәмин топлу 6 китабдан ибарәтдир: "XX әср Карабах шаирләри", "XX әср Кәнчә-Газах шаирләри", "XX әср Муған шаирләри", "XX әср Ширван шаирләри", "XX әср Губа-Дербәнд шаирләри", "XX әср Талыш шаирләри".

Саналдығынызы бу реконлар Азәрбајчанын там вә бүтөв әдәби-бәдии мәнзәрәсини өз етдирмир, нәдәнсә Тифлис, Ирәван вә Нахчыван (һәлә бә Чәнуби Азәрбајчаны демирик, әслиндә һәмин рекон да әдәби просеси бүтөв шәкилдә тәгдим етмәјә кениш материал верир) мүнитләринә јашајыб-јаратмыш вә Ирәван истисна олмагла һаг-һәсабда јашајыб-јарадан шаирләр сизин диггәтиниздән јајыныб. Бир чәһәти да гејд едәк ки, әдәбијјаты, хүсусән јазыны әдәби мүнитин чағдаш мәрһәләләрә мәхсус микромүнитләрә бөлмәк о гәдәр дә үгурлу тәшәббүс кими гијмәтләндирилә биләмәз. Сиз поетик вүс'әт вә өзүнәмәхсуслуғу илә јахшы мә'нада милли чөрчәвинин һүдудларына сығмајан шаирләри ја гала рекорнан мәнсубијјәтә әсасланараг тәгдим едирсиниз. Бә, әдәбијјат тарихчиләринин јазылы әдәбијјатла бағлы ән'әнәви бөлкү вә тәснифатларына да зиддир. Тутаг ки, сизин принсипләринизә нәзәрә алынарса, Р.Рәзадан Ширван шаири кими бәһс олунмалыдыр. Belә бир тәгдимат Р.Рәанын Азәрбајчан ше'ринә тутмуш олдуғу јер вә мөвгејә хәлел көтүрмүрмү? Әлбәттә, belә дејилмиз кими, Өзизә ханым, һәр шеидән әввәл, јазычылыг, әдәбијјатшунас алимдир. Мүәллијин дилиндә "Ширван шаирләри" дејә бу ардыҹ, Ә.Чәфәрзадәнин јарадычылығындан китабын ичәрисиндә һеч бир әдәби нүмунә јохдур. Үчүнчү портрети китабын ја габығына чыхармағынызы барәдә һеч нә дејә биләмәк. Бирә ону хатырлатмаг истәјирик ки, ориҹинал бир јарадычылыг јолу кечмиш Ә.Көрүм, Ф.Гоча, Ф.Садыг кими шаирләр көрәк сизин хатириниздән чыхмајаҹаг. Сиз әв бир чохлары идиа едә биләрләр ки, бу елә бир чидди ирад дејил, һәр бир топлуда истәнилән шаирин, сәнәткарын портрети да, әсәри да ән сајгына чәкилә биләр. Анчаг һәсәлә бурасындадыр ки, үјғунсузлуг төкмә китабын ја габығындакылара битсәјди, дорд јарыды. Бу үјғунсузлуг нәшрдәки бәдии нүмунәләрдә дә јаранмыш көрүнүр вериҹ.

Китаба "Өн сөз" јазан С.Гәнијевин мүлаһизәләринә мübаһисәли мөгамлар чохдур, бә'зи јери кәлмишкән, һәмин мүлаһизәләр нәдәнсә бәдиләрдә јазмыш һесаб едирик. С.Гәнијев јазыр: "Әсәрләри бир чох дүнја халгларынын дилинә төрчүмә олунмуш әсәримизин јашылдары С.Рәһимов, С.Рустәм, С.Бүрҹүн, Р.Рза, М.Мәдәт, Ә.Сарыјев, Ә.Әләкбәрзадә, М.Ибраһимов, М.Рәһим, Ә.Чәфәрзадә,

Тәдгигатчы-журналист Шәмистан Нәзирли Борчалыдан Дөрбәндә гәдәр гарыш-гарыш долашыб. Бу јолда чохлу мараглы адамларла көрүшүб, мараглы әһвалат вә һадисәләрин шаһиди олуб. Бакыда, Тбилисидә, Москва вә Санкт-Петербургда сајы-һесабы олмајан архив сәнәдләрини арашдырмалар апарыб. Бу сәфәр заманы ел шаирләринин ше'рләрини, сөһбәтдә јајынын гијмәтини сөјләјә-ләјә дөврүн, јашадығы мүһитин ујғунлуғунда, ашыг сәнәтинә, бүтөвлүкдә Ширваншы тарихи, әдәби-елми мәнзәрәсинин арашдырылмасы, тәблиғи саһәсиндә дәјәрли хидмәтләр көстәрдијинизи хүсуси гејд етмәк истәјир, belә бир мигјаслы иш һәсилә көтүрмәјин фајдалы бир ташәббүс олдуғуну дәјәринчә гијмәтләндирирәм.

Ачыг е'тираф едим ки, сизин (хүсусән С.Гәнијевин) китабларынызда фолклорла, ашыг сәнәти илә бағлы тәдгигләр бә'зи мübаһисә доғурачаг мөгамлара бахмајараг, үмумән разылыг доғурур, әннијимизә, бу саһәдә гаршыға гојулан мәсәләдә даһа чох наил олунур. Анчаг тәәссүф ки, сизин топлајычы вә тәртибчиләри олдуғунуз "XX әср Ширван шаирләри" (Бакы, "Озан" нәшријјаты, 1997) китабы һагғында belә тәгдиредичи фикир сөјләмәк олмур. Чүнки һәмин китабда тәртибчиләрин формал бахымдан ајры-ајры шаирләрин әсәрләрини бир топлуда вә мәкдан башга бир шеј дејил вә тәбии ки, belә бир принсип һеч вахт мөгбул сајыла билмәз, әлми принсипт һесаб олуна биләмәз. Фикримизчә, әдәби инкишафын, мүнитин објектив әдәби-бәдии мәнзәрәси барәдә өјанı тәсәввүр јарада биләчәк нүмунәләрин вагид идеја истигамәтиндә верилмәмәси нәшр етдирдијиниз китабын әсас нөгсанларындандыр.

**Сиз китабын ја габығында үч сәнәткарын, хүсусән Ширван Р.Рәзанын, јазычы-алим Ә.Чәфәрзадәнин вә сәнә етмирикә, И.Е'тибарын портретини да верирсиниз. Китабы илинә алан охучуну бу чәһәт дә дүшүндүрүр. Р.Рәзанын портретини китабын ја габығынын көрүнүлү јериндә вермәјинизә сөз јох. Бәс Ә.Чәфәрзадәни бу ардычыллыгда вермәјиниз нәјә бағлыдыр? Бәлкә дидијмиз кими, Өзизә ханым, һәр шеидән әввәл, јазычылыг, әдәбијјатшунас алимдир. Мүәллијин дилиндә "Ширван шаирләри" дејә бу ардыҹ,